

Отримано: 16.11.2020 р.

Прорецензовано: 25.11.2020 р.

Прийнято до друку: 01.12.2020 р.

e-mail: anastasiia.kheleniuk@oa.edu.ua

DOI: 10.25264/2409-6806-2020-31-232-239

Хеленюк А. Колекція Міртали Пилипенко в музеї історії Національного університету «Острозька академія». *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*. Острог, 2020. Вип. 31. С. 232–239.

УДК 069.5:94(477).15

Анастасія Хеленюк

КОЛЕКЦІЯ МІРТАЛИ ПИЛИПЕНКО В МУЗЕЇ ІСТОРІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ»

Стаття присвячена колекції скульптур відомої американської мисткині українського походження Міртали Пилипенко, що експонується в Музеї історії Національного університету «Острозька академія». У публікації здійснено спробу дати комплексний аналіз колекції в загальному контексті творчості Міртали, здійснити періодизацію творчої біографії скульпторки та розкрити її внесок у розвиток українського мистецького життя другої половини ХХ ст.

Ключові слова: митці української діаспори, Музей історії НАУОА, скульптури, мистецькі колекції, Міртала Пилипенко, виставки.

Anastasia Kheleniuk

MIRTALA PYLYPENKO'S COLLECTION IN THE MUSEUM OF HISTORY OF THE NATIONAL UNIVERSITY OF OSTROH ACADEMY

Special attention in this article is paid to the analysis of art collection of the Ukrainian artist from abroad Mirtala Pylypenko at the Museum of Ostroh Academy. In 1997 the Museum of history of the Ostroh Academy was founded. A great contribution to its development process was made by Ukrainians from abroad. They supported the museum, sent interesting exhibits, and joined in museum projects. Nowadays the museum has valuable art collections, among which sculptures of the well-known Ukrainian artist Mirtala Pylypenko.

Mirtala Pylypenko was born in Ukraine. During World War II she emigrated, and since 1947 she has been living and working in the USA. She graduated from the Boston Museum's Art School and Tufts University in Boston. Mirtala's sculptures are not just artworks, but a profound philosophical and original vision of the world. She showed her talent not only in sculpture and art photography, but also in poetry – her poetic collections "Verses", "Rainbow Bridge", "Road to Oneself" have been published in various languages. Mirtala received acclaim in the US and Europe in the 1970s – 1980s. Since the early 1990s her works have been known in Ukraine, where the artist held a series of solo exhibits and presentations.

Mirtala presented one collection of her works to the National University of Ostroh Academy. Now it is one of the most valuable collections in the university museum. As a sculptor with a long exhibiting career, Mirtala has combined images of her sculptures with her poems, creating a single whole, which is greater than its parts. Mirtala's collection of sculptures is monumental, philosophic and gracious. However, at the same time, it is sunny and brings back the life-asserting symbols of eternal space and time. The artist has spent most of her life across the ocean (in the USA), but her soul remains tied to Ukraine.

Mirtala Pylypenko is an extraordinary figure in the Ukrainian art. And now, many generations of university students have an opportunity to get acquainted with her unique talent. It is important that sooner or later, Ukraine reveals its artists. Therefore, the museum tries to return and represent the Ukrainian diaspora art and history in museum collections in order to create a single Ukrainian cultural space.

Key words: Ukrainian diaspora artists, Museum of NUOA, sculptures, art collections, Mirtala Pylypenko, exhibitions.

Музей історії Національного університету «Острозька академія» функціонує з 1997 року, об'єднує шість експозицій та декілька колекцій. Формування музейного комплексу університету було поступовим. По мірі появи експонатів, реставрації та музеєфікації приміщень, до складу музею НАУОА увійшли: експозиція іконопису, яку розмістили у відреставрованому храмі ХVIII ст., експозиція історії приміщень сучасної академії; підземелля монастиря капучинів та підземна мистецька

галерея. Музей також володіє низкою колекцій: колекція стародруків та рідкісних книг; мистецька колекція, що формується з творів сучасних українських митців; етнографічна колекція, яку сформовано за результатами етнографічної практики студентів спеціальності «Культурологія» та приватна колекція М.Г. Жулинського, яка містить багатий етнографічний матеріал, а також цінну збірку рідкісної україніки.

Серед мистецького зібрання музею НаУОА особливе місце займає колекція скульптур відомої американської мисткині українського походження Міртали Пилипенко. Ця стаття є спробою здійснити комплексний аналіз зібрання в загальному контексті творчості скульпторки.

На жаль, на сьогодні відсутнє ґрунтовне мистецтвознавче дослідження, яке б комплексно висвітлювало біографію та увесь творчий доробок Міртали. Найбільш повним висвітленням її творчого шляху є монографія «Міртала Пилипенко. Скульптор і поет», що побачила світ у 2007 р. [7]. Важливими, для аналізу творчості скульпторки, є альбоми з репродукціями її робіт та поезією – «Втілені думки» [13] та «Іскри думок» [12]. Цінну інформацію з біографії Міртали містять спогади її матері – Тетяни Кардиналовської, що з доповненням були опубліковані у 2017 р. у Києві [4]. Загалом, бібліографія статей та рецензій, присвячених творчості Міртали українською, російською та англійською мовами налічує понад 46 позицій [7, с.124]. В основному – це публікації в українській та американській періодиці, присвячені певним мистецьким подіям за участі Міртали або ж аналізу її віршованих збірок. Важливий джерельний матеріал до біографії скульпторки зберігається у Центральному державному архіві зарубіжної україніки. На сайті установи розміщена онлайн-виставка, основу якої склали 43 документи з ф. 68 «Колекція документів щодо повернення в Україну творчої спадщини громадсько-політичних, культурних та наукових діячів української діаспори», довідково-інформаційного (бібліотечного) фонду та документів із колекції Міртали Пилипенко, що наразі перебувають на етапі науково-технічного опрацювання. Хронологічно документи виставки охоплюють період з 1929 року до сьогодні [3]. Для аналізу мистецького середовища, в якому формувалася Міртала як митець важливими є дослідження мистецтвознавиці Г. Новоженець-Гаврилів [10; 11]. Крім того, цінний матеріал, що висвітлює українське мистецьке життя в діаспорі розміщено на сторінках часопису «Нотатки з мистецтва», що виходив з 1960 по 1990 рр. у Філадельфії. Попри наявність певної кількості досліджень та матеріалів, присвячених творчості Міртали, її мистецька колекція в НаУОА вперше стає окремою темою наукової публікації.

Міртала Пилипенко народилася в 1929 р. в Харкові в родині відомого українського літератора, журналіста, громадського діяча Сергія Володимировича Пилипенка (1891–1934) та Тетяни Михайлівни Кардиналовської (1899–1993) – педагога, перекладача, громадської і культурно-освітньої діячки. Сергій Пилипенко активно працював як організатор українського літературного життя: обіймав керівні посади у видавництвах «Книгоспілка», ДВУ, був головою літературної організації «Плуг», в останні роки життя працював директором Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка. У 1933 р. Сергій Пилипенко був заарештований та звинувачений в тому, що «був активним учасником української контрреволюційної організації» [6, с. 32]. Родину письменника – дружину Тетяну та доньок Асю та Мірталу вислано за межі України на 10 років без права повернення. Мірталі на той час було чотири роки. Фактично з цього моменту, життя майбутньої скульпторки та її родини супроводжувалося постійними випробуваннями: нелегальне повернення із заслання, німецька окупація, примусовий вивіз до Німеччини, перебування в таборах в Італії, загроза репатріації, еміграція до Англії, а звідти – до США.

Попри значні життєві труднощі, завдяки титанічним зусиллям матері, Міртала та її сестра Ася (в майбутньому відома вчена-філолог) отримали добру освіту. Ще в молоді роки Міртала захопилася скульптурою. Про це є згадки в книзі спогадів матері Міртали, Тетяни Кардиналовської: «Міртала пішла шляхом мистецтва, відчувши поклик до скульптури ще в біженські часи в Італії. У таборі Аверса люди часом діставали подарунки від Червоного Хреста, і одного разу ми продали подаровану білизну місцевим італійцям. На ці несподівані перші гроші купили квитки до Неаполя і там розшукали музей античної скульптури. На Мірталу він справив велике враження, і вона навіть зробила малюнки деяких скульптур» [4, с. 282].

З 1947 р. родина Міртали проживала у США. Тут вона змогла отримати художню освіту в школі мистецтв при Бостонському університеті. Важливий момент біографії мисткині – стипендія на творчу подорож до Європи, де вона вдосконалювала свій професіоналізм в ательє відомого скульптора Осипа Цадкіна та в школі мистецтв Ля Гранд Шомієр (Париж, Франція). Його авторитет в історії

скульптури беззаперечний – він працював у період утвердження модернізму, стояв у витоків зародження кубістичної скульптури та здійснив вагомий внесок у розвиток європейського мистецтва першої половини ХХ ст. Вплив ідей видатного скульптора на творчість Міртали може стати предметом окремого мистецтвознавчого дослідження.

Після повернення з Європи Міртала продовжила навчання в США, у Тафтському університеті, і отримала звання бакалавра мистецтв. Деякий час працювала викладачем на курсах скульптури, а згодом повністю присвятила себе творчості. В цей же час вона почала писати вірші, які часто супроводжують її скульптурні твори. Вона стала використовувати своє ім'я як творчий псевдонім, тому у нашій публікації теж використовуємо її ім'я без прізвища.

За своє насичене творче життя Міртала здобула визнання у мистецькому світі США, а згодом і в Україні. Твори Міртали експонуються на багатьох персональних і групових виставках у США, Канаді, Франції, її бронзові скульптури прикрашають більше 200 приватних колекцій, а також експонуються в різних музеях. Поява колекції її робіт в Національному університеті «Острозька академія» (далі – НаУОА) пов'язана, насамперед, з тим, що Міртала, як і багато діячів українського походження, вирішила підтримати Острозьку академію, долучитися до процесу її відродження та подарувала університету 15 своїх скульптурних робіт, виконаних у бронзі. Таке рішення Міртала прийняла після зустрічі з ректором НаУОА проф. Ігорем Пасічником та тривалого спілкування з директором Інституту досліджень української діаспори НаУОА проф. Аллою Атаманенко. Процес передачі скульптур був надзвичайно складним, тривав два роки та був реалізований завдяки сприянню Державної служби контролю за переміщенням культурних цінностей через державний кордон України під керівництвом Юрія Савчука [15, с. 113–114].

У колекції НаУОА представлені скульптури з двох тематичних серій: «Мандали» та «Втілені думки». Це роботи Міртали, створені нею за останні 30 років. Незважаючи на значну хронологічну різницю створення представлених робіт, колекція сприймається цілісно, скульптури дають нам змогу зрозуміти глибоку сутність скульпторки, її настрої та «поспілкуватися» з нею. В комплексі – це ціла розмова, яку Міртала веде з нами через свої роботи. Така незмінність стилю і, водночас, новаторство в кожній окремій роботі в першу чергу пов'язані із метою, яку ставить перед собою Міртала: «Кожна моя скульптура – це втілення нового кроку на моєму внутрішньому шляху. Вона невід'ємна від мого життя і може бути вчителем і цілителем» [7, с. 54].

При аналізі та осмисленні творчості Міртали важливо знати і розуміти, за яких умов формувалася її творча манера. Здобуття американської та європейської мистецької освіти стало основою її формування як американського митця. Її творчість суголосна мистецьким тенденціям, що розвивалися в цей період у США. Період 1960–70-их рр., означений в її творчості експериментом та пошуком власного стилю. Каталогів та альбомів з її скульптурами дозволяють зробити таке припущення. В колекції НаУОА зберігається дві роботи, датовані 1964 р. – «Міський краєвид» та «Солодке безділля». Це ще період її навчання в Тафтському університеті. Проте в них уже закладено абстрактний і водночас символічний зміст, що стане основним засобом виразності авторки. Як стверджує вона сама: «...моя скульптура «гуманістична», присвячена темі людського існування. Тому абстрактна форма була б для цього неадекватною, проте вона допомагає створювати довкілля для людських постатей... ці постаті схематичні, стилізовані, позбавлені анатомічних деталей, і їхня поза висловлює психологічний стан або ситуацію, в якій вони знаходяться. Абстраговане довкілля також схематичне і стилізоване і часто натякає на природу або архітектурні споруди» [7, с. 54]. Скульптура «Міський краєвид» виконана у поєднанні бронзи та каменю, текстура якого слугує єдиним фоном та водночас символом міського пейзажу. Обриси будинків та людські постаті стилізовані, виконані в бронзі. Автор у скульптурі ніби наслідує живописця, який зафіксував мить із буденного життя людей у місті. Тут немає жодної відсилки до конкретної місцевості чи епохи, швидше спроба створити скульптурний образ міста через прості стилізовані форми та символи.

Іншою роботою з ранньої творчості Міртали є маленька скульптура «Солодке безділля», назва якої відсилає до популярного італійського крилатого виразу *Dolce far niente*¹, який був часто інтерпретований та використовувався в літературі та живописі, як символ спокійного, безтурботного проведення часу, відпочинку. Цікаво, що Міртала спробувала інтерпретувати цей вираз через скульптурну форму, де, в притаманній їй манері, додала символічності і філософського трактування цьому

¹ Італійський крилатий вираз, що означає «солодке безділля», насолоду від відсутності справ.

сюжету. Стилїзована постать, яка, зливаючись із гіллям дерева, створює єдину цілісну композицію, замкнену в умовне коло, наштовхує нас на думку, що *Dolce far niente* може бути трактоване і як час медитації, роздумів та заглиблення у себе.

Із самого початку Міртала пішла шляхом створення власної символічної художньої мови. Її активна творчість припадає на 1970–80-ті роки і Міртала, обравши напрямом своєї роботи скульптуру, потрапила у вир постмодерністських трансформацій у мистецтві. У другій половині ХХ ст. художні засоби, притаманні скульптурі, були кардинально переосмислені, в цей час митці часто вдаються до абсолютного іншого трактування скульптури, часто діаметрально протилежного до класичного уявлення про цей вид мистецтва. Створення тривимірних об'єктів із готових матеріалів, надання їм функцій арт-об'єкту, взаємодія форми із простором, в якому вона розміщена, домінування ідеї над формою та багато інших нових якостей ввібрала в себе категорія «скульптура», утворивши настільки різноманітну сукупність явищ, що опинилася на межі своїх можливостей [14]. Аналізуючи трансформації цього виду мистецтва у другій половині ХХ ст., російська дослідниця Ксенія Подольська відмічає: «Модерністська тенденція до аналізу мови форми, пошуки нових художніх рішень і надалі постмодерністський інтерес до повсякденності, прагнення до інтеграції мистецтва і життя призвели до того, що кордони видів мистецтва знайшли відчутну пластичність... Все частіше з'являються роботи, які, хоча вони зараховані до виду мистецтва скульптури, неможливо розглядати і аналізувати з позицій класичного мистецтвознавства. Очевидно, для скульптурних творів, створених в ХХ – на поч. ХХІ століття, потрібні не тільки прийоми, характерні для аналізу та інтерпретації інших видів мистецтва, а й міждисциплінарні підходи, пов'язані з іншими галузями знання: філософією, естетикою, літературознавством, психологією, соціологією, культурологією, релігієзнавством тощо» [14]. Ця теза є дуже важливою для розуміння підходу, який дозволить трактувати та аналізувати роботи Міртали. Обравши для свого самовираження форму скульптури, Міртала, як і багато митців того часу, повністю відійшла від ідеї відображення реальності, натомість, максимально використала можливості скульптури для «перетворення думки у форму» [12, с. 6]. Вона стверджує: «Як для більшості митців, мій мистецький шлях був довгим – від вивчення технічних засобів до пошуків свого власного, особистого вислову. Зрештою єдиною метою моєї праці стало висловлювання моєї внутрішньої суті шляхом символів мистецтва як мови душі» [12, с. 124]. Таким чином, її творчість може бути одним із прикладів трансформації ролі скульптури як виду мистецтва у ХХ ст., переосмислення митцями її функцій. Ці зміни загалом були притаманні й українському мистецькому середовищу у США. З цього приводу дослідниця українського мистецького життя в діаспорі Г. Новоженець-Гаврилів відзначає: «Ситуація в американському суспільстві заохочувала розвиток нових поглядів на проблеми мистецтва. Перебування в самому центрі мистецького світу викликало зміну естетичних координат творчості українських митців. Оселившись у мегаполісах, вони підсвідомо рухалися від «сільської» до «міської» культури, пропонуючи у своїй творчості нові формально-пластичні ходи. Урбанізація викликала появу нових мистецьких форм, співзвучних із духом часу та середовищем. Заохочені духом експериментаторства, українські митці діаспори рушили назустріч змінам у сфері художньої форми, акцентуючи увагу на проблемах «чистого мистецтва», пластичних і колористичних засадах, намагалися формальними засобами передати рух, ритм, світло, простір, час» [11].

Формально Міртала не належала до кола українських митців США, принаймні нам не вдалося знайти інформацію про її виставки, чи творчу біографію у друкованому органі Об'єднання Митців Українців в Америці «Нотатках з мистецтва». Її творчість була більш тісно пов'язана з американським мистецьким життям, про що свідчить 13 персональних та участь у 29 групових виставках у провідних музеях та галереях США. Проте умови її творчості цілком відповідають тим, у яких працювали українські митці-емігранти. Задачі, сформульовані мистецтвознавцем Євгеном Блакитним не були чужими і для творчого пошуку Міртали: «Сьогоднішній світ переживає великий потрясіння, прагне до стабільності, до відзискання людством втрачених основ, до віри в незаперечні та абсолютні цінності життя. В мистецтві намічається корінний злам. Від митців вимагається пізнання життя, таких художніх засобів, що творили б з життям нерозривне ціле, своєрідну духовну єдність, служили б справі збереження моралі і здорового духу, як сили, що дає змогу існувати. Для українських митців на еміграції, це означає збереження своєї духовності, тяглості мистецької традиції, культури, – всього того, чого пануючим режимом позбавлені українські митці на Батьківщині. Кожному народові притаманне своє власне світовідчужання, відмінне від інших народів. Проте світовідчужттю,

світосприйманню кожного народу є притаманні риси, що є спільні і для інших народів. Коли ці риси виявляють себе в житті якогось народу, його мистецтві – тоді це мистецтво набирає значіння загальнолюдського, хоч воно не позбавлене національної самобутності» [1, с. 5–6].

У творчості Міртали 1970-х років максимально проявляють себе риси, згадані Є. Блакитим. В цей час її захоплює процес самопізнання, заглиблення у свої внутрішні духовні потреби, вивчення терапевтичної та, навіть, зцілюючої функції мистецтва. Вона багато подорожує світом: «Європа, Австралія, Японія, Єгипет, Індія, що вплинуло на її світогляд, свідомість і мистецтво» [4, с. 283]. Можемо припустити, що значний вплив на Мірталу того часу здійснив і її чоловік – Іцхак Бентов, відомий винахідник, езотерик, автор теорій та медитативних практик, що базувалися на досягненні енергетики всесвіту, у своїх книгах він пропагував новий погляд на свідомість людини та її безмежні можливості. У передмові до книги «Переслідування дикого маятника: про механіку свідомості» він, зокрема, вказував: «Я намагаюся побудувати модель Всесвіту, яка задовольнить потребу у всебічній картині того, що таке наше існування» [16]. Книга Бентова «Життя як маятник» постійно перевидається та перекладена багатьма мовами. Мір тала не лише поділяла погляди свого чоловіка, але й сприяла їх популяризації: разом із ним читала лекції, була редактором, упорядником та, навіть, співавтором його книг. Звичайно, це не могло не позначитись і на її творчості. В цей час з'являється серія її робіт та віршів, які вона об'єднала під назвою «Космічні видіння».

У колекції НАУОА зберігається сім робіт з цього циклу. Пошук духовної гармонії через форму бачимо і у коротких словесних поясненнях авторки до кожної скульптури, які разом із віршем створюють повний спектр для сприйняття мистецького твору – як візуально, так і через текст. «Існує дивне протиставлення між твердою, статичною, «застиглою в часі» якістю скульптури і текучими та мінливими, невловимими образами, створеними словами, що пливають у часі. Разом ці дві художні форми створюють одне ціле, більше за його частини», – писала Мір тала [12, с. 6]. «Лотос» – мінімалістична бронзова робота, що зображує квітку лотоса, розташовану в об'ємній формі, яка символізує земну і небесну сфери, водночас, уособлює прагнення людини до духовного зростання: «Духовний ріст, як лотос, починається в темряві і тягнеться до сонця...» [12, с. 140]. Філософське трактування потойбічної реальності, глибини всесвіту та роздуми над цим авторка втілює у роботі «Зустріч»: замкнене коло, розділене на дві площини, що символізують різні реальності та дві постаті, що об'єднані жестом простягнутих рук, символізують «зустріч зі своїм вищим Я поза порогом між двома реальностями» [12, с. 144]. Часто у своїх роботах Мір тала вдається до символу спіралі, яку трактує в роботі «Шлях до себе» як космічну енергію, рух, еволюцію, стремління від множинності до єдності, «її центр – вихід із матеріального у потойбічне» [12, с. 146]. «Ідучи у глиб себе, як у скульптурі «Шлях до себе», я відчуваю зв'язок із глибинною суттю кожної людини, і тоді мистецтво стає безпосереднім діалогом, духовним спілкуванням», – зазначає скульпторка [7, с. 54]. У роботі «Стремління» авторка використовує форму спіралі для відображення «невідворотного потягу до джерела» [12, с. 152]. Спіраль як символ всесвіту, жертвний вогонь та дві постаті, одна з яких звернена до неба, а інша покійно схиляє голову, композиційно об'єднані в роботі «Два приношення», в якій Мір тала лаконічно втілює проблему людського вибору, прийняття свого життя, акцентуючи на двох ставленнях: «Дай мені!» та «Нехай буде воля твоя». Використовуючи геометричні форми та стилізовані людські постаті у скульптурі «Звідки і куди» Мір тала передає ідеї зародження життя, думки, появи чогось із уявного у реальному: «...від потенційного стану до матеріального. З Неба до Землі, від кола до квадрату» [12, с. 160]. Ідея духовної свободи втілена у скульптурі «Індивідуалізація» – окрилена постать відривається у вертикальному польоті від інших, згрупованих у замкнутій сфері. У роботі «Втілення» авторка використовує накладання порожнього та цілісного кіл, на фоні яких відображені постаті, які символізують рух від одного стану до іншого: «Мандорла² – площа існування, де матерія і дух сполучаються. Створена перетинанням Землі і Неба» [12, с. 134].

Одна із скульптур, що зберігається в колекції НАУОА, стала символом важливої міжнародної події – першого Форуму українських та ізраїльських громадських діячів, що відбувся у вересні 1992 року в Ізраїлі. Скульптура «Міст над прірвою» дуже оптимістична – дві схематичні постаті, що стоять по різні боки прірви, об'єднані між собою через простягнуті руки. Вона може символізувати як єднання двох людей, так і народів, спорідненість душ та подолання труднощів. Ставши символом форуму, робота Мір тала проілюструвала важливу міжнародну подію. «Скульптура Мір тала «Міст

² Мандорла – (від італ. mandorla «мигдалина») – в християнському і буддійському мистецтві особлива форма німбу, саяво овальної форми, витягнуте у вертикальному напрямі.

над безоднею» – взірць мистецької майстерності, а також позачасова емблема двох народів, які беруться за руки, щоб побудувати краще майбутнє» – стверджує відомий лінгвіст і культуролог, професор Єврейського університету в Єрусалимі Вольф Москович [9].

Тема подолання безодні як символу непорозуміння, несприйняття, відчуження присутня теж у роботі «Голос у пустелі». Велика вервиця людських постатей, що символізують людство опиняється на краю прірви, яку неможливо подолати. З іншого боку – самотня постать, яка символізує лідера, провідника, що не в стані порозумітися з натовпом. Безодня, яка становить центр композиції ділить скульптуру на дві умовні площини і задає настрій усій роботі, змушуючи глядача замислитись над темою порозуміння, шляху та долі людства.

Урбанізаційні процеси другої половини ХХ ст. активно впливали на творчість митців. Ріст міст-мегаполісів змінює свідомість та поведінку людей. Проблеми, пов'язані з урбанізацією митці переносять у художній простір, у зв'язку з цим зароджується урбанізм як окремий напрямок у мистецтві, що зображує життя великих міст. Міртала не була осторонь цих процесів, у своїй роботі «Місто», вона вдало відтворила проблеми урбанізації, відособлення людей, зміну їх життєвих умов. Апелюючи до форми бджолиних сот, скульпторка показала одну з ключових проблем життя людини у мегаполісі – самотність, стриманість, байдужість. Стилізовані людські постаті, замкнені кожна в своїй соті, яскраво ілюструють як місто змінює психологічний стан людини.

Важливий етап у творчості Міртали – це презентація її робіт та візит в Україну в 1991 р. З цього моменту можемо говорити про своєрідне «повернення» творчості мисткині на Батьківщину. Такий процес входження українського мистецтва діаспори в загальноукраїнський культурний контекст після настання незалежності Г. Новоженець влучно окреслює як «явище рееміграції» [10, с. 37]. Аналізуючи культурно-мистецькі процеси в діаспорі, дослідниця відзначає: «Емігранти першої та другої еміграційної хвилі підтримувати контакти з батьківщиною, натомість емігранти третьої хвилі виявились абсолютно відірваними від неї. Відтак, утворені дві гілки українського мистецтва кілька десятиліть практично не взаємодіяли між собою» [10, с. 37].

У 1991 р., у Львові, а потім у Києві, відбулися перші виставки Міртали в Україні. Символічно, що у столиці України скульптури були представлені в Музеї Т.Г. Шевченка, у витоків заснування якого стояв батько Міртали – Сергій Пилипенко. У перший рік незалежності виставка самотньої американської скульпторки спричинила суспільний резонанс, адже це були перші кроки, коли західне мистецтво, далеке та невідоме широкому загалу, було офіційно представлено в державному музеї. У каталозі виставки відзначено: «Виставка скульптур Міртали відкривається вперше. Хочеться вірити, що роботи митця зацікавлять широке коло глядачів своєю самотністю і глибоким філософським змістом як носії Добра та високої Духовності котрих у теперішній час нам усім бракує» [8].

Після виставки в Києві, Міртала включається в культурно-мистецьке життя України. Вона передає колекцію своїх скульптур Українському дому в Києві, бере участь у відкритті меморіального музею Сергія Пилипенка у Харкові, куди теж передає свої роботи. Згодом, колекції скульптур Міртали з'явилися також у Національному музеї у Львові та Національному університеті «Києво-Могилянська академія».

Окремо варто згадати про участь скульпторки у 1998 р. в конкурсі на кращий монумент Незалежності в Києві. Спеціально для конкурсу Міртала створила скульптуру «Україна – Фенікс – Лелека», яка стала важливим етапом у її творчій біографії, адже темою її роботи стала Україна. Талант мисткині лаконічною символікою розкривати глибинні змісти прекрасно втілений в композиції: обриси полум'я і лелеки – це тризуб, лелека – традиційний символ України, розірване коло навкруги умовного тризуба символізує визволення України, що відродилась і постала як Фенікс із попелу [7, с. 60]. На жаль, ця робота не була обраною за результатами конкурсу. Її бронзова модель зберігається сьогодні в колекції НаУОА. Можемо припустити, що для скульпторки ця робота стала однією з ключових на певному етапі творчості – моментом зближення з Україною і внутрішнього «повернення» на Батьківщину. Важкі спогади, смерть батька та поневіряння не відвернули Мірталу від України. Вона відвідала Харків, квартиру, де жила до арешту батька, згадуючи про ці моменти, вона писала: «Звільнення душі, очищення життя від тягаря минулого. Все прийняти, все зрозуміти і простити, і тоді шлях вперед лежить відкритий, без тіні, до світла» [7, с. 25]. Вона повернулася в Україну своєю творчістю та зробила свій внесок у духовне відродження української культури.

Хоча Міртала не є скульптором-монументалістом, кожна з її робіт легко уявити в міському просторі. Потенційну монументальність скульптур Міртали відзначало багато критиків та мистецтво-

знавців, часто це зауважують і відвідувачі Музею НаУОА. З нагоди 25-ї річниці відродження Острозької академії на території новозбудованого корпусу НаУОА було встановлено шість збільшених копій скульптур Міртали. Серед них і «Україна – Фенікс – Лелека», яка символізує відродження і яскраво ілюструє, в тому числі, відродження академії та її стрімкий розвиток після 380 років забуття.

Міртала створила не лише власний стиль. Її творчість об'єднала філософію різних культур та народів, духовні переживання людини та людства з матеріальними та сакральними темами, світ реальний та невидимий. Це той випадок, коли творчість митця є інтернаціональною, доступною для розуміння всім без винятку глядачам, бо їх об'єднують глобальні теми, представлені простою, на перший погляд, символікою. Вдивляючись, відчитуючи кожну роботу Міртали глядач поступово «вивчає» цей особливий мистецький текст, поєднаний з текстом поетичним, адже іншою гранню творчості Міртали є її поезія. Часто назви віршів перегукуються з назвами скульптурних робіт, утворюючи всебічний образ людини як індивіда та людства в цілому. На виставці кожну скульптуру супроводжує вірш. Так у комплексі образу і слова глядач відчитує та відкриває для себе глибини світогляду мисткині, поринає у роздуми про нашу суть, безмежний простір та вічний час. У фондовій збірці музею зберігаються також поетичні збірки Міртали. Цікаво, що поетичні твори Міртали, написані трьома мовами, аналізували кілька десятків літературознавців. Відомий сучасний американський славіст Даніель Ляферр'єр свого часу захистив магістерську дисертацію на дослідженні особливостей поезики та тематики віршів Міртали. Дослідники вважають, що її поезія «по праву може бути зарахована до найкращих зразків філософської лірики» [5]. Мистецько-філософський світогляд Міртали відображений і в серії фотографій виконаних мисткинею, що зберігаються у фондовій збірці Музею НаУОА та частково представлених у колекції. Експозицію гармонійно доповнюють також невеликі за розміром металеві скульптури «мандали» та ювелірні прикраси ручної роботи – витончені кулони, що теж є мініатюрними копіями її скульптур.

Колекція відкрита для відвідувачів з 2011 р. За цей час книга відгуків заповнена щирими подяками та враженнями від експозиції. Часто відвідувачі вказують, що відкривають для себе творчість закордонних митців, яка довгий час для них була невідомою і пишуться талантом своїх земляків. Знайомство українців в Україні з творчістю митців діаспори це важливий процес, який дає змогу наблизити розуміння багатогранності явища закордонного українства, осмислити ту роль, яку відіграють українці діаспори в процесі розбудови та збереження української держави. Опинившись за межами рідної землі інтелектуали, громадські діячі, митці, інтегруючись у нове суспільство нових країн, не лише зберігали свою ідентичність, а й пропагували Україну у світі. Робили це по-різному: своїми працями та винаходами, творчістю та активною громадською позицією, участю в науковому чи політичному житті країн, в яких проживали. Як і науковці, українські митці діаспори створювали імідж України у світі, а їх роботи стали частиною світової мистецької спадщини. Творча біографія Міртали Пилипенко є яскравим цьому прикладом. Отримавши мистецьку освіту в США, вона успішно реалізувала себе в американському мистецькому світі, а з 1991 р. її творчість стала відомою та доступною і в Україні. Колекції її робіт, що зберігаються в різних українських музеях, в тому числі в НаУОА, не лише популяризують її творчість, а й зацікавлюють творчою спадщиною українських митців діаспори, сприяють процесу включення їх доробку до історії українського мистецького розвитку, що є важливою складовою для об'єднання та розуміння єдиного українського культурного простору, цілісної української культури.

Список використаних джерел та літератури:

1. Блакитний Є. Творчий шлях українських мистців. *Нотатки з мистецтва*. Філадельфія, 1981. № 21. С. 5–6.
2. Ващук Л. Творчість українських митців за кордоном: джерелознавчий огляд документів ЦДАЗУ. *Архіви України*. Київ, 2018. № 1. С. 118–134.
3. Документальна онлайн виставка «Міртала Пилипенко: втілені думки». URL: <https://tsdazu.archives.gov.ua/archives/2756> (дата звернення: 6.11.2020).
4. Кардиналовська Т. Невідступне минуле. З продовженням, написаним доньками Тетяни Асею і Мірталю. Від темряви до світла. Київ, 2017. 381 с.
5. Корсун Л. Скульптура та поезія Міртали: презентації монографії Міртали Пилипенко у Нью-Йорку та Філадельфії. *Час і події*. 2008. № 18. URL: <http://www.chasipodii.net/article/3003/?vsid=040067543ce11ae55eb2b2b33fa4b7d8> (дата звернення: 6.11.2020).
6. Мельників Р. Пилипенко Сергій: нарис життя і творчості. *Пилипенко Сергій. Вибрані твори*. Київ: Смолоскип, 2007. 887 с.
7. Міртала Пилипенко. Скульптор і поет / ред. Ася Гумецька. Нью-Йорк: Місіонер, 2007. 134 с.

8. Міртала. Скульптура. Каталог виставки. Київ, 1991. 10 с.
9. Москович В. Скульптура як символ українсько-єврейської зустрічі URL: <https://ukrainianjewishencounter.org/uk/%D1%81%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%8C%D0%BF%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0-%D1%8F%D0%BA-%D1%81%D0%B8%D0%BC%D0%B2%D0%BE%D0%BB-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE-%D1%94%D0%B2%D1%80%D0%B5/> (дата звернення: 10.11.2020).
10. Новоженець Г. Образотворче мистецтво української діаспори 1940–1970 років: поліваріантність художнього досвіду. Львів: Кальварія, 2015. 280 с.
11. Новоженець-Гаврилів Г. Мистецтво діаспори: від традицій української графіки – до модерних графічних форм. *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв*. Харків, 2014. № 4–5. С. 81–84.
12. Пилипенко М. Іскри думок. [поезія, скульптура: альбом]. Київ: Київ-Париж-Дакар, 2017. 178 с.
13. Пилипенко Міртала. Втілені думки: поезія – скульптура. Львів: Місіонер, 2004. 200 с.
14. Подольская К. Трансформация скульптуры как вида искусства во второй половине XX – начале XXI века. *Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики*. URL: http://scjournal.ru/articles/issn_1997-292X_2017_12-2_39.pdf (дата обращения: 14.11.2020).
15. Тихенко О. Повернення культурної спадщини української діаспори (за документами ЦДАЗУ). *Архів України*. Київ, 2018. № 5–6. С. 109–116.
16. Stalking the Wild Pendulum, by Itzhak Bentov. URL: https://archive.is/20130128131555/http://www.merrynjose.com/artman/publish/article_99.shtml#selection-163.0-163.44 (Last accessed: 11.11.2020).

References

1. Blakentyi Ye. Tvorchy shliakh ukrainskykh myststsv. *Notatky z mystetstva*. Filiadelfia, 1981. № 21. S. 5–6.
2. Vashchuk L. Tvorchist ukrainskykh mytstsv za kordonom: dzhereloznavchy ohliad dokumentiv TsDAZU. *Arkhivy Ukrainy*. Kyiv, 2018. № 1. S. 118–134.
3. Dokumentalna onlain vystavka «Mirtala Pylypenko: vtileni dumky». URL: <https://tsdazu.archives.gov.ua/archives/2756> (data zvernennia: 6.11.2020).
4. Kardynalovska T. Nevidstupne mynule. Z prodovzhenniam, napysanym donkamy Tetiany Aseiu i Mirtaloiu. Vid temriayu do svitla. Kyiv, 2017. 381 s.
5. Korsun L. Skulptura ta poeziia Mirtaly: prezentatsii monohrafii Mirtaly Pylypenko u Niu-Yorku ta Filadelfii. *Chas i podii*. 2008. № 18. URL: <http://www.chasipodii.net/article/3003/?vsid=040067543ce11ae55eb2b2b33fa4b7d8> (data zvernennia: 6.11.2020).
6. Melnykiv R. Pylypenko Serhii: narys zhyttia i tvorchosti. *Pylypenko Serhii. Vybrani tvory*. Kyiv: Smoloskyp, 2007. 887 s.
7. Mirtala Pylypenko. Skulptor i poet / red. Asia Humetska. Niu-York: Misioner, 2007. 134 s.
8. Mirtala. Skulptura. Katalog vystavky. Kyiv, 1991. 10 s.
9. Moskovych V. Skulptura yak symvol ukrainsko-yevreiskoi zustrichi. URL: <https://ukrainianjewishencounter.org/uk/%D1%81%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%8C%D0%BF%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0-%D1%8F%D0%BA-%D1%81%D0%B8%D0%BC%D0%B2%D0%BE%D0%BB-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE-%D1%94%D0%B2%D1%80%D0%B5/> (data zvernennia: 10.11.2020).
10. Novozhenets H. Obrazotvorche mystetstvo ukrainskoi diaspory 1940–1970 rokiv: polivariantnist khudozhnoho dosvidu. Lviv: Kalvariia, 2015. 280 s.
11. Novozhenets-Havryliv H. Mystetstvo diaspory: vid tradytsii ukrainskoi hrafiky – do modernykh hrafichnykh form. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii dyzainu i mystetstv*. Kharkiv, 2014. № 4–5. S. 81–84.
12. Pylypenko M. Iskry dumok. [poeziia, skulptura: albom]. Kyiv: Kyiv-Paryzh-Dakar, 2017. 178 s.
13. Pylypenko Mirtala. Vtileni dumky: poeziia – skulptura. Lviv: Misioner, 2004. 200 s.
14. Podol'skaya K. Transformatsiya skul'ptury kak vida iskusstva vo vtoroy polovine XX – nachale XXI veka. *Istoricheskie, filosofskie, politicheskie i yuridicheskie nauki, kul'turologiya i iskusstvovedenie. Voprosy teorii i praktiki*. URL: http://scjournal.ru/articles/issn_1997-292X_2017_12-2_39.pdf (data obrashcheniya: 14.11.2020).
15. Tykhenko O. Povnennia kulturnoi spadshchyny ukrainskoi diaspory (za dokumentamy TsDAZU). *Arkhivy Ukrainy*. Kyiv, 2018. № 5–6. S. 109–116.
16. Stalking the Wild Pendulum, by Itzhak Bentov URL: https://archive.is/20130128131555/http://www.merrynjose.com/artman/publish/article_99.shtml#selection-163.0-163.44 (Last accessed: 11.11.2020).